

KÖNYVEK A ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOMRÓL

Romániai magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Balogh Edgár. (1. köt.) Kriterion K. Bukarest, 1981. 650 l. – A romániai magyar nemzetiség. Szerk. Koppándi Sándor. Kriterion K. Bukarest, 1981. 522 l. – Irodalomtudományi és stilsztikai tanulmányok 1981. Szerk. Láng Gusztáv, Szabó Zoltán. Kriterion K. Bukarest, 1981. 278 l. – Kántor Lajos: Lira és novella. A sólyom-elmélettől a Tamási-modellig. Kriterion K. Bukarest, 1981. 159 l. – Indig Ottó: Csak egy igaz versért élek. Horváth Imre költészetéről. Dacia K. Kolozsvár-Napoca, 1981. 223 l. – Sóni Pál: Írói arccélek. Tanulmányok, kritikák, arcképvázlatok. Kriterion K. Bukarest, 1981. 253 l. – Robotos Imre Arányok rendjében. Tanulmányok, cikkek. Kriterion K. Bukarest, 1981. 295 l. – Kovács János: Kétség és bizonyosság. Bírálatok, cikkek. Kriterion K. Bukarest, 1981. 427 l. – Szávai Géza: Szinopszis. Napi kritikák. Albatrosz K. Bukarest, 1981. 267 l. – Kuncz Aladár: Levelek (1907-1931). Szerk. Jancsó Elemérné Máthé-Szabó Magda. Kriterion K. Bukarest, 1982. 455 l.

Tíz esztendeje várjuk a romániai magyar irodalom lexikonát; számon tartottuk a szerkesztő munka történetét, a megvalósulás akadályait, s számítottunk arra, hogy a nagy munka eredménye minél hamarabb a kezünkbe kerül. Értékes és hasznos munkát ígérték már a lexikon előkészületei is, Balogh Edgár 1973 novemberében Marosi Ildikónak adott interjújában a következőket jelentette ki: „A romániai magyarságnak a szocializmuson belül, szocialista nemzetiséggé válásában, szükséges az önismeret. Ez pedig nem elvont fikció. Konkrétan kell ismernem, a román néppel való együttélésében, demográfiailag, struktúrájában, néprajzilag, művészettörténetileg, nyelvilag. És mindezek összesítése: a lexikon. Megadva a szépirodalomnak a főhelyet (...) De e mellett más is szerepet kap: az önismeret összes kelléke benne van, ami írásbelileg megragadható.” Hosszú évek teltek el, amíg e nyilatkozatban is körvonalazott felelős munkának megszületett az első eredménye: a *Romániai magyar irodalmi lexikon* első (A – E) kötete. A kiadói gondok, többször tapasztalt hivatali gáncsoskodások mellett a szerkesztőségnek meg kellett küzdenie azzal a szakemberhiánnyal is, amelyet a nemzeti-irodalom szomorú veszteségei okoztak. A lexikon törzsanyagának szerkesztői közül öten is eltávoztak az élők sorából: Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Mikó Imre, Réthy Andor és Venczel

József. Helyükbe mások álltak: Dávid Gyula és Engel Károly, a magyar–román kulturális kapcsolatok kutatói, Gábor Dénes, bibliográfiai szakíró, Szabó Attila, a romániai magyar természettudományos irodalom kiváló ismerője és Tóth Sándor, akinek nevét filozófiatörténeti s a Korunk történetére vonatkozó kutatásaiból ismeri az érdeklődő olvasó.

Ennek a lexikonnak is megvan tehát a maga története (talán egyszer ezt is megírja valaki), a fontos mégis az, hogy végre megjelent. A feladat, amelyet szerkesztői annak idején maguk elé tűztek, nem volt könnyű, e feladat megvalósítása mindamelllett máris meghaladja a korábbi ígéreteket és várakozásokat. Az elkészült munka ugyanis nem pusztán a romániai magyar irodalom lexikona, ennél több: a romániai magyar írásbeliség, a romániai magyar kultúra, a romániai magyar nemzetiségi öntudat lexikona is. Gyűjtőköre igen széles, feldolgozási módja igen alapos: a szépirodalommal foglalkozó alkotó egyéniségek, kritikusok és irodalomtudósok, valamint az irodalmi élet intézményei mellett kitekint a romániai magyar sajtó, színházi kultúra és tudományosság (ennek során a természettudományos irodalom) adataira is. Ahogy Balogh Edgár szerkesztői előszava elmondja, a lexikon anyagának kialakításakor megkülönböztettek fogalmi, személyi, gyűjtő, intézményi, sajtótörténeti, emlékezési,

illetve táji-városi címszavakat. Ennek a – munka közben felépített – lexikoni rendszernek a révén alakult ki a kézikönyv rendkívül gazdag információs anyaga.

A fogalmi címszavak irodalomelméleti fogalmakat dolgoznak fel, s természetesen azok a fogalmak kaptak külön lexikoni egységet, amelyeknek nagyobb szerepe van a romániai magyar irodalomban. Ilyenek például az *abszurd*, az *avantgarde*, a *ballada*, az *emlékirat*, az *évkönyv* vagy a *folklor*. A személyi címszavak a romániai magyar irodalom alkotó és alakító egyéniségeit mutatják be, mindazokat, akiknek életük során a nemzetiségi irodalomban, illetve a nemzetiségi sajtóhoz valamilyen közük volt. A gyűjtő címszavak egy-egy tudományos ágazat egészét tekintik át, például a biológiai, a fizikai, a földtani vagy a földrajzi szakirodalom ágazatát. Az intézményi címszavak a romániai magyar irodalom múlt- és jelenbeli intézményeiről, szervezeteiről adnak képet, ilyenek az *Erdélyi Irodalmi Társaság*, az *Erdélyi Szépművés Céh* vagy éppen az *Állami Magyar Színházak* (a kolozsvári, a sepsiszentgyörgyi és a temesvári magyar színház). A sajtótörténeti címszavak a nemzetiségi sajtó múltját és jelenét mutatják be, közöttük olyan nevezetes folyóiratokat és napilapokat, mint a *Brassói Lapok* című progresszív szellemben dolgozó napilap, a *Cimbora* című gyermeklap, a *Cultura* című négy nyelvű (magyar, román, német, francia) folyóirat, az *Ellenzék* című kolozsvári napilap, az *Erdélyi Fiatalok*, az *Erdélyi Helikon* és az *Erdélyi Múzeum* című irodalmi, illetve tudományos folyóiratok, illetve a *Független Újság* című hetilap, amely a harmincas évek radikális szellemű értelmiségének fóruma volt. Az úgynevezett emlékezési címszavak az egyetemes, illetve az erdélyi magyar kultúra és történelem klasszikus egyéniségeinek máig tartó hatását dolgozzák fel. Ilyen címszót kapott Ady Endre, Arany János, Bartók Béla, a Bolyaiak, Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Csíky Gergely, Dávid Ferenc és Dózsa György emlékezete. Végül a táji-városi címszavak az erdélyi, illetve romániai tájak és városok magyar irodalmi életéről adnak összefoglalást. Ebben az értelemben kapunk képet Arad, Brassó, Bukarest, Csíkszereda, Dés, Déva, Dicsőszentmárton, az Erdővidék valamint a moldvai és bukovinai csángók magyar irodalmi életéről és hagyományairól.

A lexikon igen széles körben dolgozza fel a romániai magyar művelődés különféle területeit: sorra veszi a filozófia, a folklor, az irodalomtudomány, a nyelvtudomány, a stilisztika, a lélektan,

az esztétika, a művészettörténet, a zene-tudomány, a szociográfia, a társadalomtudomány, a történettudomány, a honismeret és a természettudományok szakterületeit, illetve művelőit. A címszavakat kitűnő irodalom- és művelődéstörténészek, a többi között Banner Zoltán művészettörténész, Benkő András zenetörténész, Csetri Elek történelemtudós, Faragó József folklorista, Kántor Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténészek, Kötő József színház-történész, Murádin Jenő művészettörténész és mások írták. A lexikális ismeretanyagot általában alapos bibliográfia egészíti ki, ez a bibliográfia is a lexikon használhatóságát növeli. Minden lexikon annyit ér, amennyi használható és könnyen megtalálható adatot tartalmaz: lexikonunk most megjelent első kötete ebben a tekintetben igen sokat nyom a mérlegen. Adataiban gazdag és megbízható, s ezen a tulajdonságán még az sem változtat sokat, hogy a munkálatok során készült átdolgozások, kiegészítések néhány esetben megbontották a szócikkek felépítését. A Balogh Edgár és munkatársai által létrehozott kézikönyv sok tekintetben mintaul, ösztönző például is szolgálhat: előbb-utóbb bizony létre kell hozni a vajdasági és a szlovákiai magyar irodalom (irodalmi kultúra) lexikális feldolgozását is. Mindkét irodalom szellemi „magykorúsága” erre kötelez.

Régóta vártunk egy olyan tudományos (vagy népszerűsítő) összefoglalásra is, amely a sikeres irodalom- és művelődéstörténeti, néprajzi és szociográfiai szakmunkák után a romániai magyar nemzetiség jelenlegi helyzetét, társadalmi és művelődési viszonyait vizsgálja meg. Ezt a várákozást látszik kielégíteni a Koppándi Sándor szerkesztésében megjelent *A romániai magyar nemzetiség* című tanulmánygyűjtemény, amely hivatott szakemberek munkája nyomán kíván összefoglalást adni Európá talán legnagyobb nemzeti kisebbségének társadalmi-művelődési helyzetéről és intézményeiről.

Hogyan tesz eleget a tanulmánygyűjtemény a maga elé tűzött feladatnak? Nem hinném, hogy a tudományosan megalapozott, kritikai szellemben készült nemzetiségtörténet megírását, illetve nemzetiségi körkép megrajzolását jelenleg lehetővé tennék a kutató és feldolgozó munka külső körülményei. Lehetőség kínálkozik viszont az adatok összegyűjtésére és rendszerezésére, s a romániai magyar nemzetiség történelmi múltját, valamint kulturális életét feldolgozó tanulmánykötet ezzel

a lehetőséggel bőven él. Adatokban gazdag, fontos összefüggéseket feltáró tanulmányok egész sorát olvashatjuk, így Demény Lajosét az erdélyi magyarság történetéről az 1848-1849-es forradalmakig, Péntek Jánosét a nyelvtudományi munkálatok eredményeiről, dr. Kós Károlyét a néprajzi kutatásokról, Faragó Józsefét a folklorgyűjteményekről, Székely Zoltánét az erdélyi múzeumok magyar gyűjteményeiről, Jakó Zsigmondét az erdélyi magyar könyv- és könyvtártörténetről, Szász Jánosét a jelenleg működő irodalmi-közművelődési folyóiratokról, Bodor Pálét a romániai magyar sajtóéletéről, Veress Dánielét a magyar színházak munkájáról, László Ferencét a romániai magyar zenei életéről, Banner Zoltánét a romániai magyar képzőművészetről, de igen hasznosak az olyan összefoglalások is, mint Nagy Ferdinánd Kovászna megyei körképe, Debreczi Árpád írása az anyanyelvű oktatás helyzetéről, Vincze Máriáé és Szabó Attiláé a romániai magyar természettudományos irodalomról, Spielmann Józsefé a romániai magyar orvostudományról, Balázs Sándoré és Bodor Andrásé a társadalomtudományi gondolkodás eredményeiről vagy Mikó Imre rövid interjú-sorozata a romániai magyar egyházak vezetőivel. Ezek az áttekintések igen hasznosak, nemcsak azok számára, akik saját nemzetiségük helyzetével és művelődési viszonyaival kívánnak számot vetni, hanem azok számára is, akik kívülről, mégis érthető érdeklődéssel figyelik a romániai magyar kisebbség életét.

A kötetben olvasható tanulmányok közül ki kell emelnünk Gálfalvi Zsolt *A mai romániai magyar irodalom* című összefoglalását, amely a nemzetiségi irodalom létrejöttének és működésének feltételeit, illetve az irodalmi tudat belső szerkezetét mutatja be. Gálfalvi a romániai magyar irodalom hármass feltételezettségét állapítja meg: a romániai valóság, a magyar irodalmi nyelv és kultúra, továbbá a romániai magyar nemzetiség iránt érzett írói elkötelezettség szabja meg ennek az irodalomnak a működését. „Ezt az irodalmat – olvassuk – alapvetően a romániai társadalmi valóság determinálja, ugyanúgy mint a román irodalmat (. . .), de ehhez viszonyítva nem csak nyelvét tekintve sajátos jelenség, tehát nem magyar nyelvű román irodalom. Egy ilyen terminus (. . .) azt a leegyszerűsítő feltételezést sugallhatná, hogy egy nemzetiségnek csak a nyelv sajátos vonása. Egyébként a nyelv – s különösképpen az irodalmi nyelv – nem egyszerűen a közlés technikai eszköze, hanem a gondolat anyagi burka, a történelmi-etnikai közösségek

sajátos szellemiségének, lelki alkatának továbbörökítő kifejezője. Ezen túlmenően: az, hogy a romániai magyar irodalom valóságalapja az egész romániai társadalmi lét összefüggései között a magyar nemzetiség léte, magától értetődően azt jelenti, hogy ennek a nemzetiségnek a történelmi-társadalmilag meghatározott létfeltételeit és létformáját, szellemiségét és lelki alkatát tükrözi, tehát sajátos vonások kifejezésével gazdagítja az egész hazai valóságnak a romániai irodalomból kirajzolódó képét, beleértve az együttélés és a testvériség mindennapjainak tartalmait.” A romániai magyar irodalom jellegének ezt az igen tartalmas és megfontolt meghatározását a felszabadulás után bekövetkező irodalmi fejlődés legfontosabb eredményeinek vázlatos ismertetésével egészíti ki.

A romániai magyar nemzetiség helyzetéről és művelődéséről képet adó összefoglalás számos értékes tanulmányt tartalmaz, vitánk persze még így is lehetne vele. Ismeretes, hogy több történelmi kérdés megítélésében is nézeteltérések tapasztalhatók a román és a magyar (szélesebb körben a nemzetközi) történetírás között. Ezeket a nézeteltéréseket egy Romániában kiadott magyar nemzetiség-történet természetesen nem oldhatja fel, s már az is eredménynek számít, ha a kötet tanulmányai néhány kérdés megítélésében a történelmi tények és adatok szélesebb körére támaszkodva árnyaltabb fogalmazásban közelítik meg a történelem időnként vitatott kérdéseit. A tanulmányok egy részével mégsem azért kell vitába szállni, mert történelmi képük megrajzolása során nem ellenőrzik kellő módon a tudományosan feltárt tények tükrében az ún. történelmi elméleteket, s gyakran elmulasztják a kellő szakmai bírálatot. Ez a mulasztása nagyon is érthető, a tanulmányírók helyzetéből következik. A vitát inkább a gyűjteményben szereplő írások „ünnepi” hangvétele kívánja meg, az az előadásmód, amely gyakran az ünnepi vezércikkek és születésnapi felköszöntők szónoki fordulataival kerüli meg a nemzetiségi élet valóságos kérdéseit és gondjait. Ebben a tekintetben a kötet anyaga két egymástól jól elhatárolható részre bontható: a tanulmányok nagyobbik része, főként azok, amelyek a romániai magyar nemzetiség művelődésének különféle területeiről és ágazatairól adnak képet, jó és gazdag tájékoztatást nyújtanak, az anyag feldolgozásának módszerét a jó értelemben vett tudományos pozitivizmus határozza meg. Más tanulmányok (elsősorban Koppándi Sándor, Lőrincz László, Bányai László, Damian Hurezeanu és Fazekas János írásaira gondolok) ezzel szemben elragadtatott szónoklatok

benyomását keltik, időnként a dicsőítő költemények lendületével igyekeznek ünnepélyes köntösbe öltöztetni azt a valóságot, amelyben mint minden köznapi valóságban, érdekellentétek, ellentmondásos folyamatok, társadalmi és politikai konfliktusok találhatók. A tudományos kutatás nyilvánvalóan a tényfeltáró és adatközlő tanulmányok anyagát fogja a továbbiakban hasznosítani.

A romániai magyar irodalmi élet új vállalkozása a Láng Gusztáv és Szabó Zoltán szerkesztésében megjelent *Irodalomtudományi és Stilisztikai Tanulmányok* című gyűjtemény első, 1981-es kötete. E gyűjtemény – hasonlóan a Kriteron kiadó Népismereti Dolgozatok, Művelődéstörténeti Tanulmányok, Szociográfiai Tanulmányok és Nyelvészeti Dolgozatok című sorozataihoz – nagyobb tanulmányok közlésével kívánja támogatni a nemzetiségi irodalomtudományi és stilisztikai kutatásokat. A romániai magyar irodalomtudomány fejlődését jelzi, hogy az akadémiai kiadásban megjelenő Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, illetve az örvendatosan sokasodó irodalomtörténeti forráskiadványok és monográfiák mellett szükségessé vált egy olyan kötet sorozat is, amely nagyobb terjedelmű szaktanulmányokat közöl.

A tanulmánygyűjtemény elsősorban a folyamatban lévő távlatosabb kutató munka első eredményeit mutatja be. Rohonyi Zoltán, akinek a magyar romantikával foglalkozó munkáit a hazai tudományos közvélemény is számon tartja, Kölcsey Ferenc és Berzsenyi Dániel kritikái vitáját dolgozta fel, Mitruly Miklós Móricz Zsigmond Rózsa Sándor-regényeinek irodalmi előzményeit és folklór-összefüggéseit tekintette át, J. Nagy Mária, a kolozsvári egyetemen tanító kiváló stílustörténész az irodalmi nyelv és az egyéni művészi stílus viszonyának elméleti tanulságokat is megállapító leírására vállalkozott. A tanulmánygyűjtemény külön érdeme, hogy felhívja a figyelmünket a romániai magyar irodalomtudományi és stílustörténeti munka tudományos utánpótlására is, azokra a fiatal tudósjelöltekre, akik első lépéseiket teszik a kutatás terén. Kiss Mihály, az időközben Budapesten letelepedett s az Irodalomtudományi Intézetben dolgozó irodalomtörténész Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényének elemzését adja, Lengyel Ferenc, fiatal kolozsvári tanár Radnóti Miklós költői világképét mutatja be, Sipos András, a Brassói Lapok munkatársa a

hazai szakirodalom által is vizsgált ún. „hosszú vers” poétikai karakterének leírására tesz kísérletet, Kovács Péter, Bihar megyei általános iskolai tanár Mikszáth Kálmán *Új Zrinyiász* című regényének stilisztikai komikumát világítja meg, Csutak Judit, csíkszeredai középiskolai tanár Juhász Ferenc *Anyám* című lírai eposzának motívumszerkezetét tárja fel, S. Virág Erzsébet, szilágysomlyói általános iskolai tanár Németh László esszéinek mondat szerkezeit vizsgálja, végül Schreiner Mária, kolozsvári középiskolai tanár az ún. „kamaszregény” (az amerikai Salinger és a magyar Somogyi Tóth Sándor műveinek) szereplőiről és szerepköréről tesz közzé érdekes megfigyeléseket.

A kollektív munkával létrehozott tanulmánykötet több érdekes dolgozata a romániai magyar irodalom múltjának kérdéseivel foglalkozik. Kántor Lajos *Játék vagy program?* című tanulmánya, pontosabban vitairata Kuncz Aladár 1929-ben kialakult szerkesztői koncepcióját vázolja fel, arra utalván, hogy az erdélyi irodalom érdekeit, az egyetemes magyar irodalmiság ügyét és az európai igényesség elvét egyaránt figyelembe vevő szerkesztői koncepció milyen jelentékeny, ma is érvényesnek tetsző irodalompolitikai értéket jelent. Kántor kialakult nézetekkel száll vitába, s egykorú dokumentumokkal, főként levelekkel, nyilatkozatokkal érvelve tárja fel az Erdélyi Helikon neves szerkesztőjének irodalompolitikai elgondolásait. Kuncz Aladár irodalom-szervező tevékenysége és írói munkássága máskülönben is a romániai magyar irodalmi élet érdeklődésének fókuszába került. Sóni Pál *Lépésről lépésre a Fekete kolostorban* című esszéje a hírneves regény poétikai tulajdonságait világítja meg, s – mint látni fogjuk – mostanában jelent meg Kuncz Aladár levelezésének gyűjteménye is. A nemzetiségi irodalom múltjának feltárását szolgálja Gaál György adatokban gazdag tanulmánya, amely azt a fontos oktató és tudományszervező munkát mutatja be, amelyet Kristóf György, a pozitivista szellemben dolgozó kiváló tudós végzett a két világháború között a kolozsvári egyetemen. Cseke Péter – több, Horváth István munkásságával foglalkozó tanulmány után – a neves erdélyi költő és a Termés című kolozsvári irodalmi folyóirat kapcsolatának történetét dolgozza fel. Miként korábbi tanulmányai, ez is azt mutatja, hogy gondos kutatásai nyomán meg fog születni a Horváth István írói pályáját bemutató monográfia.

A romániai magyar irodalom hagyományainak pontosabb értelmezését és elsajátítását szolgálja Kántor Lajos *Lira és novella – A sólyom-elmélet-től a Tamási-modellig* című könyve is. Kántor munkásságát jól ismeri a hazai irodalmi közvélemény: irodalomtörténeti és kritikai írásaiban, valamint a Korunk szerkesztőjeként végzett irodalomszervező munkájában azokat az igényeket és elveket képviseli, amelyeket Kuncz Aladár alakított ki annak idején: a nemzetiségi irodalom folyamatainak és eredményeinek elemzésében mindig a közéleti szerepvállalásra és az esztétikai minőségre figyel, s egyaránt számon tartja a nemzetiségi irodalom egyetemes magyar, román, valamint európai kapcsolatait. Új könyvében egy régi gondolatának elméletileg is megalapozott irodalomtörténeti kifejtése olvasható. A kolozsvári irodalomtörténész ugyanis már 1968-as *Vallomásos Móríczt Zsigmond*át, majd 1970-es *Alapozás* című műveiben annak a – különben hazai szakkörökben is gyakran hangoztatott – meggyőződésnek adott hangot, hogy a modern magyar novella erős lírizálódáson ment keresztül, s az epikai forma klasszikus keretét lírai anyag tölti meg. Ezt a felismerést alapozza meg most a modern líra- és epika-elméletek segítségével, illetve alkalmazza az erdélyi magyar irodalom – elsősorban Tamási Áron novellái – vizsgálatában.

A műfaj-történeti kismonográfia bevezető fejezetei (*A líraiság természetrajza, A novella elmélete*) arról győzhetik meg az olvasót, hogy Kántor milyen alaposan tájékozódott a magyar, a román és a nemzetközi irodalomelméleti szakirodalomban. A kismonográfia akkor lesz érdekesebb, amikor a szerző az irodalomtörténeti anyag elemzésével kezd foglalkozni, s az erdélyi magyar irodalom klasszikus örökségének, illetve jelenkori eredményeinek áttekintése révén különíti el egymástól a lírai elbeszélés különféle típusait és változatait. A századforduló német írójának, Paul Heysének – August Wilhelm Schlegelre visszavezethető – ún. „Falkentheorie”-jából indul ki, amely egy Boccaccio-novella elemzése nyomán a novellaforma lényeges tulajdonságát a cselekmény meglepő fordulatában jelölte meg. E „fordulópont-elmélettel” állítja szembe saját lírai-novella elméletét, amely szerint a modern erdélyi magyar novellisztika egy-egy jellegzetesen lírai típusa a ballada-forma poétikai elvei szerint alakult, illetve valamely ősi, mondhatni mitologikus motívum köré rendeződött. A balladisztikus novella lehet „próza ballada” – pl. Tamási Áron *Szép Domokos Anna* című elbeszélése –, amely ritmikus prózában ad elő való-

ságos balladát, s lehet „balladai történet” – pl. Tamási Áron *Erdélyi csillagok* című elbeszélése –, amely közelebb jár a hagyományos elbeszéléshöz, „inkább csak utal a balladai átlényegítés-stilizálás lehetőségére”. Az epikus előadás lírizálódásának másik alapvető változata a „lírai novella”, amelynek cselekménye valamely ismert, állandó, ősi motívum köré rendeződik. Ennek a motívumnak „elsősorban érzelmi, hangulati töltése, jelentése van, s (...) lehetővé teszi egyrészt a művész és a mű távolságának feloldását, az egyszemélyes vagy többszemélyes szubjektívizmust (valamely egyetemes, illetve egy népcsoport esztétikai tudatában élő motívum révén), másrészt múlt és jelen összekapcsolását (e motívumban), az idő lírai kezelését (tehát a feloldódást is a pillanatban) és a lírai képalkotást.” Tamási Áron novellisztikájában elsősorban a „tűz” és a „madár” jelképes-metaforikus elemei képviselik, Kántor értelmezése szerint, ezeket az állandó, ősi motívumokat. Érdekes volna, ha az erdélyi magyar irodalom köréből választott további novellák elemzése mutatná meg ennek az elméletnek az érvényességi körét.

Indig Ottó *Csak egy igaz versért élek* című kismonográfiája Horváth Imre költői pályáját rajzolja meg. A nagyváradi költő munkássága arra figyelmeztet, hogy a két világháború közötti romániai magyar irodalom történetét nem lehet pusztán az Erdélyi Helikon, illetve a Korunk körül kialakult irodalmi csoportosulások ismeretében megítélni. Nagyváradnak – és lényegében ez mondható el Aradról és Temesvárról is – mozgalmas szellemi élete volt, és az ott működő sajtó, az ottani irodalom külön színeket mutatott. Kevésbé hatottak rá Belső-Erdély kulturális életének törekvései, például a transzilván regionalizmus, közelebbről válaszolt a Budapestről érkező hatásokra. A huszas-harmincas évek váradai szellemisége még híven őrizte a polgári radikalizmus és liberalizmus hagyományait, azokat a tradíciókat, amelyeket a századforduló polgári fejlődése és pezsgő városi élete alapozott meg, s gyorsabban reagált a magyarországi szellemi élet mozgalmaira is: az erősödő konzervatívizmusra és a liberális gondolatok újrafogalmazására egyaránt. Indig Ottó jól ismeri ezeket a váradi hagyományokat, korábban Juhász Gyula nagyváradi éveiről írott könyvében vagy ugyancsak Juhász Gyuláról szóló kismonográfiájában foglalkozott velük. Jelen munkájában is eleven képet rajzol a váradi, illetve

aradi szellemi életéről, a liberális sajtó műhelyeiről, s hitelesen fejt fel azokat a szálakat, amelyek Horváth Imre költészetét ehhez a szellemi környezethez fűzik. Magáról Horváth költészetéről, ennek a költészetnek a világképeről, poétikai és stilisztikai formáiról már nem tudott igazán újat mondani.

A közelmúltban több, figyelmet keltő irodalomtörténeti, illetve kritikai tanulmánykötet is napvilágot látott. Sóni Pálnak, a kolozsvári egyetem nemrég elhunyt tanárának nagy szerepe volt abban, hogy a romániai magyar irodalmi kultúra lassan birtokába vehette a maga teljes hagyományát. A nemzetiségi irodalomról írott egyetemi tankönyve, több nagyobb tanulmánya után adta közre 1973-ban a romániai magyar avantgarde irodalomról készült összefoglalását, majd 1977-ben Nagy István-monográfiáját: mindkét műve a nemzetiségi irodalomtörténetírás megújulásának eredménye volt. *Írói arcélek* című újabb tanulmánykötete portrévázlatokat és bírálatokat foglal magába. Nagyobb arcképtanulmányaiban hiteles színekkel ábrázolja az írói egyéniségeket, s érezhetően az életmű poétikai karakterének jellemzésére törekszik, Áprily Lajosról írván például a versszövegek elemzése nyomán írja le a költői kedély elégitikus természetét. Vázlataiból a romániai magyar irodalom történetének egyik fontos vonulata bontakozik ki, az a városi jellegű hagyomány, amelyet Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Szántó György, Karácsony Benő, Kuncz Aladár, Molter Károly munkássága képviselt, s amelynek a mai romániai magyar irodalomban például Székely János, Tóth István, Deák Tamás és Huszár Sándor az örökösei. Ennek a városi hagyománynak a leírásával egyelőre még adós a romániai magyar irodalomtörténetírás: Sóni Pálnak, egy munkás élet alkonyán, már csak arra futotta erejéből, hogy megrajzolja a körvonalakat.

Robotos Imre ugyancsak egy nagy múltú hagyomány vonzásában dolgozik: ez a romániai magyar szocialista irodalom hagyománya, a Korunk tradíciója, amelyet Gaál Gábor, Méliusz József, Balogh Edgár és Csehi Gyula műveiből, illetve Tóth Sándor tanulmányaiból ismer az irodalmi közvélemény. Maga Robotos is a Korunk köréből indult, s mint a szocialista társadalmi fordulat elkötelezettje vállalt irodalompolitikai szerepet a felszabadulás után. *Arányok rendjében* című gyűjteményét újabb keletű írásaiból állította össze, s ez az összeállítás mindenképpen azt

igazolja, hogy szemlélete változott, kritikusai szemhatára tágult a múlt idők során. Új könyvében változatos írói arcképcsarnokkal találkozunk, ennek az arcképcsarnoknak Gaál Gábor, Fábry Zoltán, Salamon László, Méliusz József, illetve Karácsony Benő, Tabéry Géza, Kacsó Sándor, Sütő András a hősei. E rövid névsor is mutatja, hogy Robotos már korábban szakított azzal a szemléletszűkítő és értékeket tagadó dogmatizmussal, amelynek korábban oly türelmetlen képviselője volt. Könyvében az önbírálat kiemelt helyen kap szerepet: *Nagyság és egyszerűség* című 1956-ban keltezett írásában maga ítéli el azt a Gaál Gábor ellen rendezett szomorú kimenetelű politikai hajszát, amelyet 1950-ben éppen az ő cikkei indítottak el. Helyesen teszi, hogy az önbírálat mellett szól a szomorú ügy politikai és erkölcsi tanulságairól is, viszont kevésbé rokonszenves az a gesztusa, amellyel *A gondolkodás autonómia* című 1972-ben írott vitacikkében lényegében visszautasítja azt a bírálatot, amelyben a Gaál Gábor elleni szektarianus támadások szervezőit Kántor Lajos és Láng Gusztáv irodalomtörténete, illetve Tóth Sándor monográfiája részesítette.

Kovács János is az ötvenes évek gyakorló kritikusi közé tartozott, s mint ilyen egy jellegzetes írói nemzedék képviselője, arra a nemzedékre hivatkozik, amelynek Majtényi Erik, Szász János, Bajor Andor, Sütő András és Papp Ferenc a tagjai. Bátran mondhatjuk, hogy e kiváló íróknak a pályájával együtt emelkedett az ő kritikus pályája is, irodalompolitikai várakozások képviselő bírálatok után az irodalmi mű belső törvényeire figyelő kritikákkal és nagyobb irodalomtörténeti tanulmányokkal hívta fel magára a figyelmet. Különösen azokra a tanulmányaira gondolok, amelyekben a huszas évek romániai magyar irodalmának műhelyeit – közöttük a Tavasz, a Magyar Szó, a Genius, az Új Genius és a Periszkóp című modern szellemben szerkesztett folyóiratokat – mutatta be. Mint irodalom-szervező is fontos szerepet tölt be, a bukaresti Művelődés szerkesztőjeként a nemzetiségi kultúra egyik fontos műhelyét irányítja megbecsülést érdemlő gondossággal és egyszerűséggel. *Kétség és bizonyosság* című könyvében újabb tanulmányait és bírálatait gyűjtötte egybe, s ennek során valószínűleg körkép rajzolt a hetvenes évek romániai magyar irodalmának eredményeiről. A többi között Szemlér Ferenc, Méliusz József, Nagy István, Kacsó Sándor, Sütő András, Papp Ferenc,

Szász János, Székely János, Huszár Sándor, Bálint Tibor, Lászlóffy Aladár, Köntös Szabó Zoltán és Cseke Gábor írói arcképét vázolja fel, az ő műveik értékteremtő újszerűségét mutatja be.

E tanulmányok között olyanokat is találunk, amelyek valósággal egy későbbi, esetleg tervezett kismonográfia körvonalait adják: mindenekelőtt a Szemlér Ferenc és Méliusz József munkásságának szentelt írásokra gondolok, amelyek a megjelent művek kronologikus rendjében haladva alapozzák meg ezeket a bizonyon nagyon is időszzerű monografikus arcképtanulmányokat. A kötet szerzője mindkét íróval kapcsolatban fontos felismeréseket fogalmaz meg. Jól látja Szemlér költészetének tárgyyszerűségét és racionalizmusát, s be tudja mutatni azt is, hogy ezek a szemléleti tulajdonságok miként határozzák meg e költészet poétikai karakterét. Méliuszról szólván pedig biztos érzékkel helyezi el költészetét az avantgarde újítás és a modern hagyomány találkozási pontjában: „Méliusz József – mint írja – a szürrealisták vívmányait közös nevezőre hozza a brechti songgal, a whitmani dikcióval, a profétikus szózáttal és a biblikus fordulattal. Így alkotja meg a hagyomány és a modernség korszerű lírai képletét, mely gondolatiságában és érzelmiségében egyaránt érvényesíteni tudja mondanivalóját.” Kovács János igényes kritikus, következetesen figyel a hagyományokat is magukba fogadó, azokra is épülő új esztétikai értékek jelentkezésére, s ezért beszélhet érvényes módon a nemzeti irodalom fiatalabb nemzedékeinek újtó törekvéseiről is. Jól látja az irodalomban fellépő újszerű törekvéseket, *Kísérletek a regény azonosítására* című tanulmányában például igen szemléletesen és alaposan mutatja be a hetvenes évek romániai magyar regényirodalmának dokumentarista, illetve esszéizáló vonulatait. Folyamatos kritikus jelenléte, irodalmi értékeket számon tartó szemlélete a nemzeti irodalom legjobb krónikásai között jelöli ki helyét.

Folyamatos kritikus jelenlétre törekszik a fiatal nemzedéket képviselő Szávai Géza is, akinek nemrégiben jelent meg első könyve: egy Méliusz József írói pályáját bemutató kismonográfia. *Szinopszis* című kötetében, amelyben irodalomkritikai munkájának eddigi eredményeit gyűjtötte össze, ő maga is a folyamatos jelenlétben látja a kritikus egyik fontos feladatát. Öntudatosan vállalja a „napi kritika” mások által gyanakvással emlegetett gyakorlatát: „Mindig úgy vélekedtem – mondja bevezetőjében –, hogy kritikát csak úgy érdemes művelni, ha az folyamatosságában is következetes lehet.” És

ehhez a kritikus programhoz egy nyilatkozatában még a következőt teszi hozzá: „Én úgy szeretnék írni egy műről, hogy azt mindenki számára a legelfogadhatóbban feltárjam, jellemezzem, esetleges vitapartneremmel is immanenciája fő jellemzőiben megegyezhessem, majd elhelyezzem a világban, irodalomban, megkeressem helyét, szerepét”. A kitűzött cél nem kicsi: „napi kritikában” akar számot adni a nemzeti irodalom egy esztendejének (vagy egy korszakának) egész terméséről. A maga elé tűzött feladatot többnyire, éppen a fiatalabb írónemzedék – Palocsay Zsigmond, Köntös Szabó Zoltán, Kádár János, Markó Béla, Szócs Géza – műveinek elemző bírálatára során tudja megoldani. A „napi kritika”, mint a bírálat gyakorlata, mindazonáltal „könnyű fegyveremet” jelent, a gyors reagálás, a polemikus harcmodor nem mindig engedi érvényesülni az elmélyültebb gondolatot, holott a fiatal bukaresti kritikusnak erre az elmélyülésre is van hajlama.

Már említettük az imént, hogy milyen érdeklődést mutat a nemzeti irodalmi élet Kuncz Aladár eszmei öröksége iránt. Ezt az érdeklődést fejezi ki az is, hogy a *Fekete kolostor* című regény s a *Tanulmányok, kritikák* című válogatás után megjelent az Erdélyi Helikon legendás szerkesztőjének levelezése is. (Remélhetőleg e háromkötetes sorozatot egyszer le fogja zárni a *Felleg a város felett* című regényt és az elbeszéléseket tartalmazó negyedik kötet.) A *Levelek (1907-1931)* című gyűjteményt Jancsó Elemérné Máthé-Szabó Magda (a kiváló kolozsvári irodalomtörténész özvegye, Kuncz Aladár unokahúga) rendezte sajtó alá, az igen gazdag jegyzetanyag Juhász András munkáját dicséri. A Kuncz-levelezés kiadása a romániai magyar irodalomtörténetírás régi terve volt, ennek a tervnek a valóra váltását segítette elő Marosi Ildikó 1979-ben közreadott kiváló gyűjteménye, a *Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládja* című kétkötetes kiadvány, amely számos korábban ismeretlen levéllel egészítette ki a Jancsó-könyvtárban őrzött írói hagyatékot, levélnyagot. Ilyen módon a most megjelent levelezés háromszázegy tételt foglal magába, részben maga Kuncz Aladár, részben kiváló magyar és erdélyi írók – Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Hatvany Lajos, József Attila, Szabó Lőrinc, Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor, Dsida Jenő, Kós Károly, Molter Károly, Kemény János, Tamási Áron és mások – leveleit.

E levélanyagnak igen fontos irodalomtörténeti értéke van, minthogy Kuncz Aladárnak szinte egy évtizeden át meghatározó szerepe volt a romániai magyar irodalom mozgalmában. Először – 1923-1928-ban – az Ellenzék, majd – 1929-1931-ben – az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként szervezte az irodalmi életet, buzdította és sürgette az írótehetségeket, s tartott fenn szoros kapcsolatokat a modern magyar irodalom legjobb hazai képviselőivel, elsősorban a Nyugat íróival. Útnak indított leveleiből a nemzetiségi irodalom „hőskorának” – az irodalomalapítás évtizedének – küzdelmes története is kiolvasható. Sorra látjuk testet öltetni az erdélyi magyar irodalom olyan, nagy fontosságú eseményeit, mint az Ellenzék 1923-as történelmi előbeszélőpályázata, amely az Erdély múltjába tekintő szépirodalom kezdeményezője volt, vagy az 1929-ben szervezett „Vallani és vállalni”-vita, amely éppen a történelmi érdeklődést kívánta felváltani a társadalombíráló kisebbségi realizmus igényeivel. Kuncz Aladár levelezése igen fontos irodalomtörténeti dokumentumokat tartalmaz, ezek a dokumentumok a nemzetiségi irodalom tartós intézményeinek kialakulásáról tudósítanak, így például Kemény János báró 1926. június 17-i levele hívja meg első alkalommal a marosvécsi várkastélyba az erdélyi magyar irodalom jeles személyiségeit, a Kolozsvárott 1926. október 22-én készült megállapodás az Erdélyi Szépművés Céhnek az erdélyi magyar írók tulajdonába való átadásának tervét rögzíti, a Babits Mihályhoz intézett 1929. július 31-i Kuncz Aladár-levél pedig éppen az Erdélyi Helikon szerkesztésének átvételét jelenti be.

Ez a levél világítja meg Kuncz Aladár szerkesztői célkitűzéseit is: „Az Erdélyi Helikon – írja a frissen kinevezett szerkesztő – erdélyi, s éppen ezért teljesebb mértékben egyetemes jellegű, mert mint kisebbségi irodalomnak a szócsöve, kénytelen már létfenntartó okból is egyetemes távlatokat keresni.” Ez a szerkesztői elképzelés a Nyugat hagyományos igényességét állítja példának a kolozsvári folyóirat elé, az Erdélyi Helikon

mégis más akar lenni, mint a Nyugat. Hogy miben látja a folyóirat különleges hivatását, azt egy másik – 1929. november 27-én keltezett – levélben világítja meg Kuncz Aladár. „Az az irodalmi mozgalom – szögezi le –, amelyet én az Erdélyi Helikonban kezdeményeznék, azt hiszem, semmiféleképpen sem érintené a Nyugat köreit még erdélyi terjeszkedésében sem (. . .) Mi is egy koncentrációt csinálunk, csakhogy ezt elsősorban az utódállamok és a külállamok magyar íróira alapítjuk (. . .) Nálunk tehát a tényleges termelés az erdélyi és a másik két utódállambeli írók műveiből telik ki, s a program egyetemesége vonatkozik minden területen lakó magyarság íróira.” Ennek a nagyra látó szerkesztői elgondolásnak a jegyében vette fel Kuncz Aladár a kapcsolatot a szlovákiai és a vajdasági magyar irodalmak képviselőivel, s indította meg a folyóiratban a „Fiatal magyarok” ankétját, amelynek keretében négy ország ifjú magyar írói – Magyarországról József Attila, Ilyés Gyula, Ignotus Pál, Hevesi András, Romániából Dsida Jenő, Balázs Ferenc, Jancsó Béla, Ormos Iván, Csehszlovákiából Győry Dezső, Darkó István, Jugoszláviából Csuka Zoltán, Fekete Lajos – fejtették ki nézeteiket az új magyar irodalom feladatairól. Ennek a nemzeti egyetemesre és európai igényességre törekvő szerkesztői koncepciónak a hatékonyabb érvényesülését a fátum akadályozta meg. Kuncz utolsó évei igen feszített munkában teltek, az Erdélyi Helikon szerkesztése mellett dolgozott *Fekete kolostor* című regényes emlékiratán is, s alighogy biztos kritikai és közönségikert aratott műve megjelent, alattomos betegség végzett vele. Olyan irodalmi folyóirat, amely az ő elképzelésében körvonalazott következetességgel képviselné az egyetemes magyar irodalom ügyét, azóta sem létezik. A többi között ez a szüntelenül érzékelhető hiány is a kolozsvári szerkesztő szellemi örökségének időszzerűségére utal.

Pomogáts Béla

BARTA JÁNOS: ÉVFORDULÓK

Tanulmányok és megemlékezések. Akadémiai K. Bp. 1981. 442 l.

Barta János nagyszabású új kötete az életműnek a *Költők és írók* (1966) meg a *Klasszikusok nyomában* (1976) c. tanulmánygyűjtemények által fémjelzett szemléleti és műfaji törekvéseit folytatja, fejleszt tovább. Többségükben a hetvenes években keletkezett írások tartalmaz,

gyakran – erre utal a cím is – „alkalmiakat”, évfordulóra készült megemlékezéseket, melyek között azonban elvéve sem akad rögtönzészzerű vagy elsietett, kiereleletlen. Az önmagához hű folytonosság egyik jele, hogy irodalomelméleti, esztétikai és poétikai kérdésekben az idős tudós